

Intézmények, boldogság és gazdasági növekedés a kulturális szektorban

Tóth Ákos¹,

¹Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Tanszék, Kecskeméti Főiskola, GAMF Kar

Összefoglalás: A kulturális szektor gazdasági növekedésében az állam közvetlen anyagi támogatása helyett az állam által alkotott szabályok minősége, és azok társadalmi normákhoz történő finomhangolása meghatározó. A tanulmányban statisztikai elemzésekkel igazoljuk, hogy azokban az országokban, ahol a formális intézmények (törvények, szabályok) összhangban állnak a társadalmi normákkal, ott a társadalom közérzete jobb. A boldogabb emberek többet költenek kultúrára, a művészek pedig szabadon kifejezhetik érzéseiket, így a kulturális szektor gazdasági teljesítménye nő.

Abstract: The quality of institutions and their harmony with the norms and beliefs of the society are more determining in the economic performance of the cultural sector than the size of direct financial support for culture. The aim of the article is to demonstrate the assumption that the society is happier in those countries, where the formal institutions (*law, constitution*) are in harmony with the informal institutions (*norms, beliefs of the society*). Happier people spend more money on culture and donate more. The artists can express their feelings freely. All together it has positive effect on the economic performance of the cultural sector.

Kulcsszavak: kultúrafinanszírozás, intézmények, boldogság, gazdasági növekedés

Keywords: financing of culture, institutions, happiness, economic performance of the cultural sector

1. Bevezetés

Korábbi kutatásaink során igazoltuk, hogy a kultúra finanszírozásában a közvetlen állami szerepvállalás jelentősen nem növeli a kulturális szektor gazdasági teljesítményét [1]. Az állam által alkotott szabályok, és az állami beavatkozás minősége viszont pozitív hatással van a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulására.

A tanulmányban arra vállalkozunk, hogy megnézzük, milyen hatása van az intézményi rendszer minőségének és homogenitásának a társadalom közérzetére és azon keresztül a kulturális szektor gazdasági értelemben vett növekedésére.

Hipotézisünk, hogy az intézmények minősége és homogenitása pozitív hatással van a társadalom jól létére (boldogságára), és növeli a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulását is.

A tanulmány második fejezetében az intézmények szerepét mutatjuk be irodalmi összefoglaló keretében. A harmadik fejezet a társadalom közérzete és a gazdasági növekedés kapcsolatára fókuszál. A tanulmány fő fejeztében összehasonlító elemzést alkalmazva igazoljuk hipotézisünket. A tanulmány az elemzésekből levonható következtetések megfogalmazásával zárul.

2. Az intézmények hatása a gazdasági növekedésre

North [2] megfogalmazásában az intézmény „*Emberek által megalkotott, formális és informális korlátok összessége, melyek gazdasági, politikai és társadalmi interakciók alapjául*

szolgálnak.” Az intézmények rendet teremtenek és csökkentik a csere során a bizonytalanságot, meghatározzák a választási lehetőségeket, hatással vannak a tranzakciós és termelési költségekre, befolyásolják a nyereségességet és a gazdasági tevékenységek megvalósíthatóságát is elősegítik. A fő cél olyan intézmények létrehozása, melyek növelik a termelékenységét. Az intézmények két fő típusát különböztetjük meg. Az informális és a formális intézmények eltérnek egymástól [2; 3; 4]:

Az informális intézmények legfőbb sajátosságai:

- normák, szokások, hitek, tradíciók, vallás,
- beágyazottak,
- az egyének személyes preferenciáiban gyökereznek,
- nagyon lassan változnak,
- szájhagyomány, utánpótlás során sajátíthatóak el,
- felülről jövő intézkedésekkel, szabályokkal nem változtathatóak meg,
- a változás endogén módon következik be.

A formális intézmények legfőbb sajátosságai:

- alkotmány, törvények, tulajdonjog,
- az irányítási (*governance*) struktúra felépítését meghatározó szabályok,
- exogén módon kialakuló formális szervek által létrehozott intézmények,
- gyorsabban változnak, mint az informális intézmények,
- meghatározzák a politikai és a gazdasági rendszert,
- alapul szolgálnak a végrehajtó hatalom működéséhez (*bíróság, rendőrség*),
- megváltoztatni nem tudják, csak elnyomni képesek az informális intézményeket.

A hierarchikusan elhelyezkedő intézményi szintek kapcsolatát *Williamson* [3] modellje a következőképpen szemlélteti:

1. Az első szinten a legmélyebben beágyazott informális intézmények, az egyének szokásai, a hagyományok és tradíciók találhatók.
2. A második szintet az intézményi környezet és az azt alkotó formális szabályok, mint például a tulajdonjog védelmét biztosító szabályok alkotják.
3. A harmadik szinthez az irányítási folyamatokat meghatározó szabályok tartoznak. A játékszabályok meghatározása, különösen a szerződésekre vonatkozó szabályozások a meghatározóak ezen a szinten, mivel a fő cél a kormányzati struktúrák összehangba hozása a tranzakciós költségekkel.

Ha egy magasabb szinten intézményi változás következik be, akkor az kihat az alatta található intézményi szintekre és ott is intézményi változás következik be. Az alacsonyabb szintekről a magasabb szintek irányában visszacsatolás figyelhető meg.

Boettke et al. saját modelljében az egyes intézményi formák közötti kapcsolat elemzésére is hangsúlyt helyez. Láthatjuk, hogy *Boettke et al.* modelljében az intézmények 3 kategóriába sorolhatók [4].

- belső hatásra, endogén módon kialakuló intézmény (*IEN*) – egyének által spontán alkotott intézmények.
- belső hatásra, exogén módon kialakuló intézmény (*IEX*) – nemzeti kormányok által alkotott intézmények.
- külső hatásra, exogén módon kialakuló intézmény (*FEX*) – nemzetközi szervezetek által alkotott intézmények.

Az egyes intézményi kategóriák nem élesen különülnek el egymástól, hanem átmenet van közöttük. Hasonlóan a *Williamson* által alkotott struktúrához, ebben a modellben is egymásra

épülnek az egyes intézményi szintek.

Claudia R. Williamson [5] tanulmányában empirikusan igazolja, hogy azokban az országokban, amelyekben az állam által alkotott formális szabályok összhangban vannak a társadalmi normákkal, ott nagyobb a gazdasági növekedés. Ez az eredmény igazolja *Pejovich* [6] interakciós tézisé, mely szerint a formális és informális intézmények összhangja növeli az átláthatóságot, a kiszámíthatóságot és a számon-kérhetőséget, csökkenti a tranzakciós költségeket és így növeli a nemzetek gazdagságát.

Az intézmények eltérő szinteken eltérő formát öltenek. A williamson-i intézményi szintek felépítését és sajátosságait a színházi szférán keresztül mutatjuk be. A beágyazottság szintjén az egyének saját normáiknak, hitüknek megfelelően eltérő stratégiákat próbálgatva választanak a színházak által kínált előadások és darabok közül. Ha az egyéni igényeket az adott színházi előadás magas szinten elégíti ki, és a színházi látogatók haszonmaximálását is nagymértékben segíti, akkor egyre többen kívánnak jegyet váltani az adott színház adott műsorára. Egyre több egyén hitévé válik, hogy az adott színházban magas szinten elégítik ki igényeiket. Az adott színház adott műsorának nézőszám növekedésének hatására maga a színház és más színházak is mérlegelik, hogy a következő évadban is repertoárra tűzzenek-e hasonló stílusú műveket. Sokszor előfordul, hogy egyes színházi produkciók sikere más országokban is ismert lesz, így a társulatot vendégszereplésre hívják, mely nemzetközi szinten vált ki az egyensúlyi állapot felé mutató tendenciát. Sokszor a fogyasztók is ellátogatnak külföldi színházakba, és az ott tapasztalt kínálatot összehasonlítják saját országuk kínálatával, és ha a külföldi színház előadása magasabb szinten elégíti ki az egyéni haszonmaximáló törekvéseket, akkor az egyén hazatérve új stratégiát használva befolyásolhatja a színházi repertoár változását.

A második szinten a tulajdonjogok védelmét biztosító általános törvényi szabályozások találhatók. Esetünkben ez például a tagállami és uniós szabályozásban is megtalálható szerzői-jogok védelmét garantáló törvényeket jelenti.

Az intézményi megoldások szintjén az egyes színházak hatékony működését szabályozó színházi törvények találhatók. Ezekben a törvényekben olyan fontos, a tranzakciós költségeket csökkentő szabályok vannak megfogalmazva, mint például a színházaknak a nézőszám alapján nyújtott közvetlen állami támogatás mértéke, vagy a jegyek árába beépülő adók szintje.

Megállapíthatjuk, hogy az informális intézmények (*normák, szokások, hitek*) a kulturális szféra esetében speciálisan fejtik ki hatásukat, hiszen éppen azoknak a formális intézményeknek az átalakulására hatnak, melyek az informális intézményeket is magában foglaló kulturális szféra szabályozására irányulnak. Az előbb ismertetett szakirodalmak alapján feltételezzük, hogy az intézmények szerepe a kulturális szektor gazdasági teljesítményére is hatással van.

3. A boldogság szerepe a gazdasági növekedésben

Scitovsky Tibor [7] „Az örömtelen gazdaság” című művében fogalmazta meg, hogy a sok pénz automatikusan nem teszi boldoggá az embereket. Az anyagi jólét lehetőséget teremt ahhoz, hogy az anyagi erőforrások optimális és racionális felhasználásával a legmagasabb szinten elégítse ki az egyén a szükségleteit, mely szükségletkielégítés eredménye lehet a boldogság.

Sen [8] szerint az egyén szabadsága jelentősen hat a gazdasági fejlődésre. Amellett érvel, hogy ha az egyén számára fontos tevékenységeket végezhet szabadon, akkor nagyobb az esély arra, hogy az újonnan létrehozott javak és szolgáltatások a társadalom többi tagja számára is hasznosak legyenek. Az egyéni szabadság növeli a kreativitást, a hasznosságot,

csökkenti a bizonytalanságérzetet, azaz indirekt módon pozitív hatása van az emberek boldogságára.

Brooks [9] Senhez hasonlóan a szabadság gazdaságélénkítő hatása mellett érvel. Elemzéseiben igazolja, hogy a szabadabb nemzetgazdaságokban boldogabbak az emberek. A boldog emberek körében nagyobb az önkéntesség, nagyobb az adományozó-kedv. A szabadabb nemzetgazdaságú országokban a nonprofit szektor is hatékonyabban működik, nagyobb a bizalom az állami döntéshozók és a gazdasági szereplők között.

Láthatjuk, hogy az előbb említett szabadság intézménye, a kreativitás, a nonprofit szektor mind meghatározó elemei a 21. század kulturális iparágának. Felmerül a kérdés, hogy milyen módon lehet a kulturális szektorban biztosítani a szabadság intézményét, mely növeli az egyének kreativitását és a társadalom jól létét, azaz boldogságát? A válasz a szellemi tulajdon-védelem minőségi, a társadalom számára is elfogadott intézménye. *Towse* [10] amellett érvel, hogy a szellemi tulajdon-védelem kulcsfontosságú a kulturális szektor hatékonyabbá tételében. Véleménye szerint a szellemi tulajdon-védelme sokkal jobban ösztönzi a kulturális szektor termelékenységét, mint a kultúra közvetlen állami finanszírozása. És itt újra *Sent* [8] idézzük, aki szerint a szabadság és a tulajdonjog védelmének intézménye boldogabb társadalmat eredményez. A boldogabb emberek, ahogy *Brooks* is igazolta, aktívabb kulturális életet élnek, többet költenek kultúrára, ezáltal pozitívan hatnak a kulturális javak és szolgáltatások előállítására és a kulturális szektor foglalkoztatottságára.

Az előbb ismertetett szakirodalmak alapján feltételezzük, hogy a kulturális szektor gazdasági teljesítményére hatással van a társadalom boldogsága, mely érzés minőségi intézményekkel, és azok homogenitásával növelhető.

4. Az uniós tagállamok komparatív elemzése: intézmények, boldogság és gazdasági növekedés a kulturális szektorban

Ebben az alfejezetben az irodalmi áttekintés alapján megfogalmazott hipotézisünk igazolására teszünk kísérletet. Az elemzések során alkalmazott változók a következők:

- IPR index (intellectual property right index): 10 fokú skála, mely a szellemi tulajdon védelem, szabadalmi eljárás és védelem, szerzői jogvédelem és a védjegyvédelem szintjét és kikényszerítő erejét mutatja meg. 2009-es adatok.
- Kultúraindex (culture index): 10 fokú skála. Az index a World Value Survey (2009) adataira épül. A bizalom, a tisztelet, az önmeghatározás és az engedelmisség szintjét mutatja az index, mely változóval az informális intézmények beágyazottságát és kikényszerítő erejét szemléltetjük. 2009-es adatok.
- Bruttó Nemzeti Boldogságindex (Gross National Happiness Index): a változó a társadalom boldogságának szintjére utal.¹ 2006-os adatok.
- A kulturális szektor hozzájárulása a GDP-hez: a kulturális szektor a kifizetett munkabér, a közteher, az adó, a nyereség és az elszámolt amortizáció összegével járul hozzá a GDP-hez. 2006-os adatok.

¹ Forrás: <http://www.scribd.com/MGMiles/d/59177103-World-Happiness-Index-Ranking-2006>

Ország	IPR Index	Kultúra Index	Bruttó nemzeti boldogság index	Kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulása
Liberális kultúrafinanszírozás szemléletét követők				
Dánia	8.1	9.19	273.50	3.1
Finnország	8.5	7.91	256.67	3.1
Hollandia	8.0	9.24	250.00	2.7
Írország	7.6	4.74	253.33	1.7
Nagy-Britannia	8.2	3.47	236.67	3.0
Svédország	7.6	10.0	256.67	2.4
Átlag	8.00	7.425	254.5	2.67
Koordinált kultúrafinanszírozás szemléletét követők				
Ausztria	7.9	6.64	260.00	1.8
Belgium	7.9	3.41	243.33	2.6
Cseh Köztársaság	5.8	5.0	213.33	2.3
Franciaország	8.1	5.32	220.00	3.4
Magyarország	6.2	4.09	190.00	1.2
Németország	8.4	5.86	240.00	2.5
Lengyelország	5.7	4.26	196.67	1.2
Olaszország	6.5	4.8	230.00	2.3
Portugália	7.1	3.01	203.33	1.4
Spanyolország	6.4	3.73	233.33	2.3
Szlovákia	6.3	3.72	180.00	2.0
Szlovénia	5.5	4.19	220.00	2.2
Átlag	6.81	4.025	219.17	2.4

1. táblázat: Az Európai Unió 18 tagállama kulturális szektorának főbb statisztikai mutatói

Az informális intézmények fejlettségi szintjére és kikényszerítő erejére utaló kultúraindex a liberális kultúrafinanszírozást alkalmazó országokban magasabb. A skandináv országokban ez az érték átlagon felüli. A liberális kultúrafinanszírozású tagállamok közül Nagy-Britannia és Írország adatai a legalacsonyabbak. A koordinált kultúrafinanszírozást előnyben részesítő tagállamok közül Ausztria, Németország és Franciaország értéke a legmagasabb, de ezek az értékek is csak a liberális modellt alkalmazó országok átlagát közelítik meg. A többi állami vezérlést előnyben részesítő tagállam kultúraindexe sokkal alacsonyabb a liberális kultúrafinanszírozási szemléletet alkalmazó országok adatainál.

A szellemi tulajdon védelmének indexét (IPR) vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy a liberális szemléletű országok sokkal magasabb szintű szellemi tulajdonjogi védelmet valósítanak meg. Finnország, Dánia és Nagy-Britannia szellemi tulajdonjogi védelme a legerősebb a liberális szemléletűek közül. A koordinált kultúrafinanszírozást alkalmazók közül Németország, Ausztria, Belgium és Franciaország indexe a legmagasabb, amely értékek kimagaslanak az ebbe a csoportba tartozó többi országéihoz képest. A mediterrán és posztoszocialista országok szellemi tulajdonjogi indexe alacsonyabb nemcsak a liberális szemléletet képviselő tagállamokétól, de a csoport átlagától is. Kivétel nélkül minden posztoszocialista ország indexe alacsonyabb a mediterrán országok értékeinél is.

Izgalmas megvizsgálni, hogy a hagyományos gazdasági mutatók mellett van-e hatása a társadalom közérzetének a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulása. A kérdésre a boldogságindex értékeinek elemzésével válaszolunk. Az eredmények azt mutatják, hogy azokban az országokban, ahol kiszámítható az intézményi környezet, azaz a kultúraindex és a szellemi tulajdon védelem indexe magas értéket mutat, ott több ember vallja magát boldogabbnak. A skandináv országok és Németország kitűnő példái ennek.

Az összehasonlító eredmények igazolják feltételezésünket, hogy egy adott ország társadalmi közérzete, boldogsága és a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulása között

kapcsolat van. Azokban az országokban, ahol magas a boldogságindex (*skandináv országok*), ott magas a GDP-hez való hozzájárulás, ahol rossz a társadalom közérzete, ott a kulturális szektor teljesítménye is alacsonyabb (*Magyarország, Lengyelország, Portugália*).

5. Következtetések

A tanulmányban az intézmények, a társadalom boldogsága és a kulturális szektor gazdasági teljesítménye közötti összefüggések vizsgálatára vállalkoztunk. Komparatív elemzési technika segítségével elemeztük 18 uniós tagállam formális és informális intézményeinek minőségét, a társadalom boldogságát és a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulását.

Az elemzések eredményei alapján a következő tudományos eredményeket fogalmazzuk meg:

- a) Azokban az országokban, ahol a formális intézmények összhangban vannak az informális intézményekkel, nagyobb a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulása.
- b) Az intézmények minősége és homogenitása pozitív hatással van a társadalom jólétére (boldogságára), és növeli a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulását is.

Irodalomjegyzék

- [1] Tóth Ákos: *Kultúrafinanszírozás az Európai Unió tagállamaiban és Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013
- [2] North, D. C.: Institutions. *Journal of Economic Perspectives*. Volume 5, Number 1 – Winter 1991. 97–112.
- [3] Williamson, O. E.: The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature* XXXVIII. Sep:595–613., 2000
- [4] Boettke, P. J. – Coyne, C. J. – Leeson, P. T.: Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, 67(2), 331–358., 2008
- [5] Williamson, C. R.: Informal institutions rule: institutional arrangements and economic performance. *Public Choice* DOI 10.1007/s11127-009-9399-x., 2009
- [6] Pejovich, S.: The Effects of the Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development. *Journal of Markets & Morality*. Vol. 2. No. 2. Fall. 164–181., 1999
- [7] Scitovsky, T.: *Az örömtelen gazdaság (The Joyless Economy)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest., 1990
- [8] Sen, A. (2003): *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford, UK
- [9] Brooks, A. C.: *Gross National Happiness. Why happiness matters for America – and how we can get more of it*. Basic Books. New York., 2008
- [10] Towse, R.: Why has cultural economics ignored copyright? *Journal of Cultural Economics*. Vol. 32. 243–259., 2008

Szerzők

Tóth Ákos: Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Tanszék, GAMF Kar, Kecskeméti Főiskola. Magyarország. E-mail: toth.akos@gamf.kefo.hu